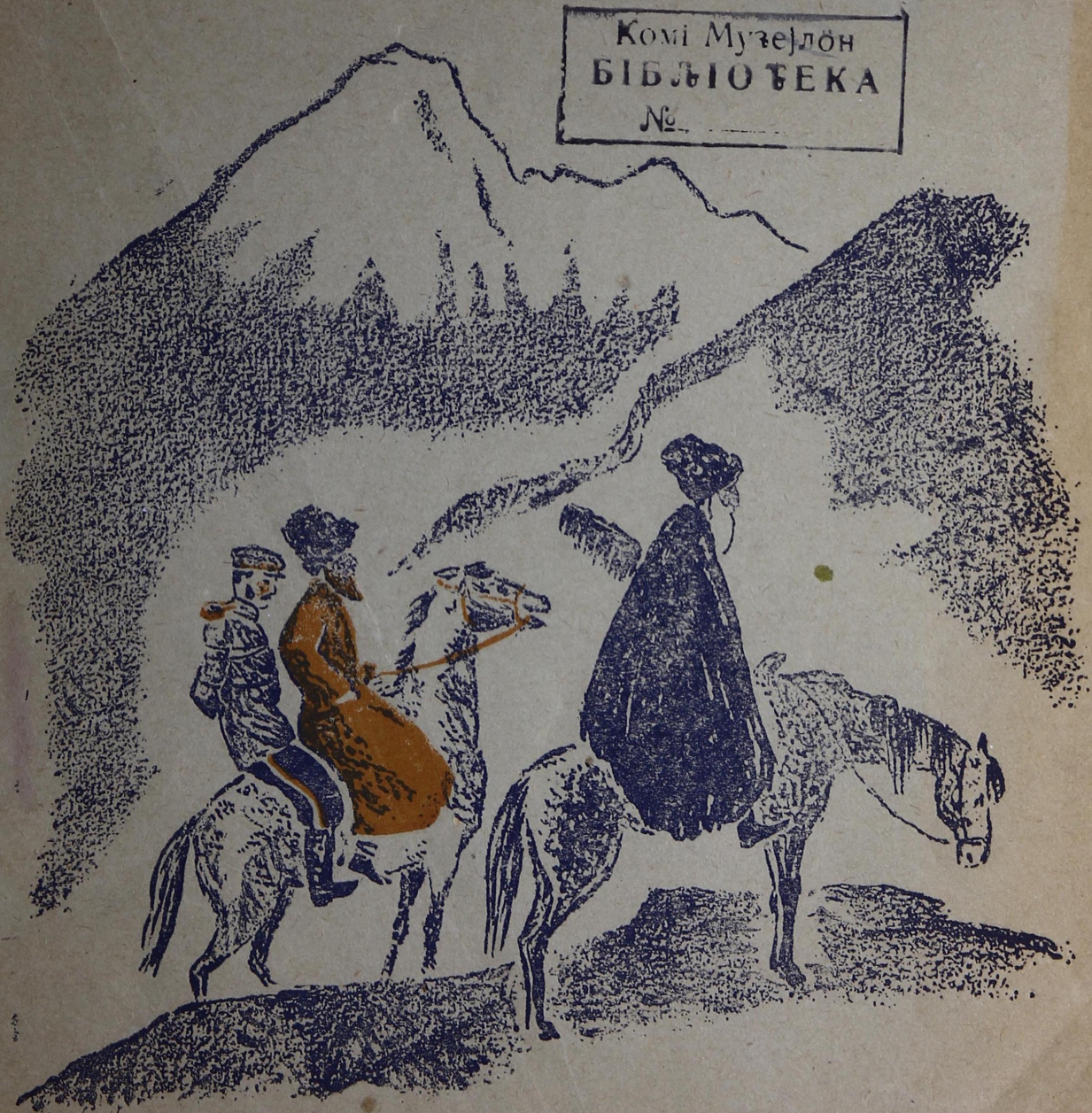

Л. ТОЛСТОЈ

КАВКАЗСКОЈ ПЛЕННИК

Комі Музејдон
БІБЛІОТЕКА

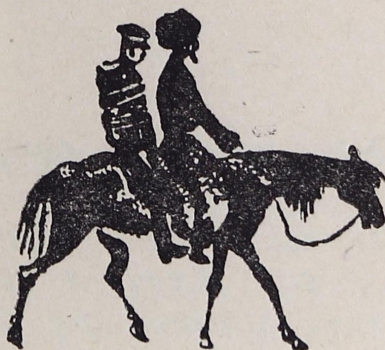
№ _____

Л. ТОЛСТОЈ

КАВКАЗСКӨЈ ПЛЕНЪНЪК

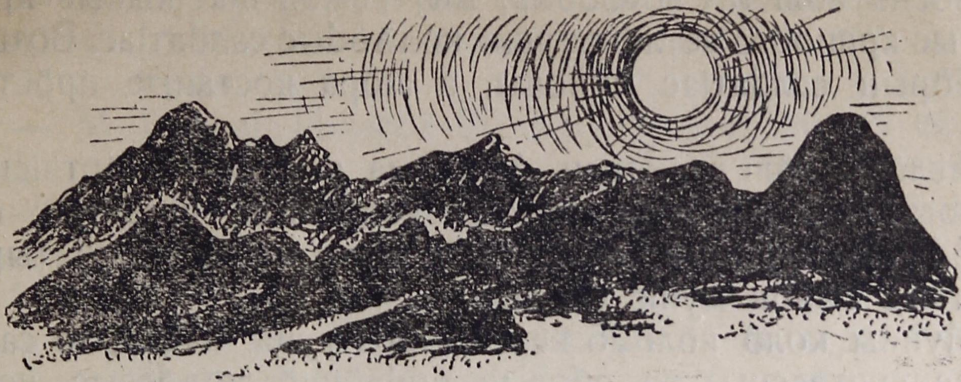

Комі Музејлөн
БИБЛЮТЕКА

№ .....

КОМІ ГОСУДАРСТВЕННОЈ ИЗДАТЕЛЬСТВО
СЫКТЫВКАР 1936

I

Кавказын офицерөн служитис өти барин. Шуисны сижс Жілінөн.

Воис сылы гортсыс пісмө. Гижө сылы пöрыс мамыс: „Пöрыс-нын ме лоі і кувтöр воґ окота аззывны дона піс. Воы мекөд прөстичыны, гуав і, јен текөд, бөр мун служитны. А ме теныд і невеста-нын корсі: і төлка, і шаң, і іменіје ем. Гөлөмвылад-кө воас, гашкө і гөтрасан да зікөз колччан“.

Жілін і мөвпыштіс. „Збылыс-өд мамөј омөль-нын, гашкө сесса і оз удајчыв аззысны-да. Буді ветлыны; а шаң-кө невестаыс—і гөтрасны позас“.

Муніс сижө полковник дінө, бостіс отпуск, прөстичіс јортјасыскөд, сувтөдіс аслас салдатјасыслы нөл ведра віна і пондіс лөгөдчыны тужө.

Кавказад секі вөлі војна. Лун ні вој оз вөлі поз ветлыны тужјас куза. Кодкө-кө муртса вешјыштас крепост діныс, кутасны татара да нуасны гөрајасө, лібө віјасны.

Та вöсна вöли таҗ лөсөддөма, мыҗ вежон пiас кыкыс крепостыс крепостö ветлöны вöли коллөдыс салдатҗас. Воҗын да бöрын салдатҗас мунöны, а шöра костаныс прöстöҗ jöз.

Фелöыс вöли гожöмын. Асҗа кыа петiгөн чукöртчiсны крепост сажö обозҗас, петiсны коллөдыс салдатҗас да мөдөдчiсны туҗ куҗа. Жiлiн вöли верҗöма, а көлуҗ тыра телегаыс сылөн мунiс обозын.

Мунны колö вöли 25 верст. Обоз мунiс наҗөн; то салдатҗас сувтласны, то обозын кодлөнкө көлөсаыс чечыштас лiбö вöлыс сувтас, i ставныс сулалöны—вiччысöны.

Шондiыс-нын i луншөр бөрлаң катовтiс, а обозыс сöмын-на жын туҗсö мунiс. Бус, жар, шондiыс сiҗi-i пöжö, i сажмовтчынытö некытчö. Куш степ, пу нi кусттор абу туҗ дорын.

Петiс Жiлiн воҗö, сувтiс i вiччысö, кор воас сы дiнö обозыс. Кылө, бөрвылын рожокөн ворсны кутiсны—бара сувтiсны. Жiлiн i мөвпыштiс: „ог-ö öтнамөн мун, салдатҗастöҗ? Вöлыд менам бур,—татараҗас вылө-кө зураса, гөнiта. Алi-нö ог?“

Сувтiс i мөвпалö.

Сек вөлөн локтiс сы дiнö мөд офицер, Костылин, сiҗö пiшщала, i шуö:

— Мунам, Жiлiн, öтнаным. Матөвоi, кынөм сумалö да i жар. дөрөмөҗ ме вылысын, көт пыҗрав.—А Костылин—кыз морт, гөрд, нылöмыс сыыс сiҗi i кiссö. Мөвпыштiс Жiлiн i шуö:

— А пiшщалыд зарадiтöма?

— Зарадiтöма.

— Но, сiҗ-кө, мөдiм. Сöмын воҗвылыс сорнiтчам—не јансөдчыны.

I мөдөдчiсны најö туҗ куҗа воҗö. Мунöны степ вывтi, в.җөдöны гөгөр да сорнiтöны. Гөгөр зев ылөҗ тыдалö.

Мыҗөн степыс помасiс, туҗыс пырiс кык гөра костö, ушщелҗеö. Жiлiн i шуö:

— Колö кайлыны і гөра вывсаңыс виқөдлыны. А то, пөжалуј, ускөдчасны гөра сајсаңыс, он і ақзыв.

А Костылін шуө:

— Мыј-нө виқөднысө? Воқө мунам.—Жілін ез кывзы сылыс.

— Енлы,— шуө сiјө,— те ви́чыслы менө тани, а ме сөмын виқөдла.

І ödзөdic вөвсө шујгавыв, гөра вылө. Вөлыс Жілін улын—вөралан вөв (сiјө сы вылө чаңнас-на со шайт мынтыліс, і ачыс велөdic), бытө бөрд вылын катис сiјөс гөра вылө. Сөмын-на воіс гөра јылө,— виқөдө, а сы воқвылын, десағина паста местаын сулалөны комын кымын верзөма татараяс. Сiјө ақзис најөс і понdic бөр косны. Ақзисны сiјөс і татараяс, ускөдчисны сылаңө, гөнитіг мозныс пішцалјассө чехолјасыс шедөдалисны. Мыј верміс ödзөdic Жілін вөвсө гөра горув і горзө Костылінлы:

— Кыскы пішцалтө!— а ачыс мөвпалө ас вөв јывсыс: „матушка, петкөд, ен крукас кокнад; конјыштчанкө—пропадітам. Пішцалъ дорөқ-кө воа, ме тајөјаслы ог сетчы“.

А Костылін, ви́чысөм пыдди, мыјөн ақзис татараястө, мыјвынсыс ускөдчис крепостлаң. Плетнас жаритө вөлыслы то өтар боксаң, то мөдар боксаң. Сөмын бус пырыс тыдалө, кызі вөлыс сылөн бөжнас өвтчө.

Ақзө Жілін—делөйд лок. Пішцалсө нуис, а өғі шашка кежсыд немтор он вөч. Бөр салдатјаслаң вескөdic вөвсө—думајтис удитны. Ақзө, сылы тујсө оредөмөн, скачитөны квајтөн. Жілінлөн вөлыс бур, но налөн нөшта-на бур дај тујсө оредөны. Понdic Жілін вөвсө сувтөдны, көсјис бөр вөвсө бергөдны да вөлыс-нын сiз өдзөма—і кутнысө он вермы, вескыда на вылө і лебзө. Ақзө—матысмө сы дорө гөрд тошка татарин, серөј вөв вылын, чiрзө, пиңсө жергөдөма, ружјөсө лептөма.

„Но,— мөвпыштіс Жілін, төда тіјанөс, чөртјасөс: ловјөн-кө суран, гуө пуксөдасны, плетөн кутасны кулны. Ог сетчы ловјөн...“

Жілін көт ескө-і тушаон абу ыжыд, но вөлі удал. Кыскіс шашкасө, вескыда гөрд тошка татарін вылө вөвсө вескөдіс і думайтө: „вөлөн талала, лібө шашкаон керала“.

Вөв туша мындаон ез во Жілін—бөрсаныс сылы лыјсны да вөлыслы інміс. Öдөбывысыс швачкысіс вөлыс, Жілінлыс коксө сылыс тушанас топөдіс.

Көсјіс сіјө чеччыны, а сы вылын-нын кык татарін пукалөны, сылыс кіјассө бөрас көрталөны. Тракнйтчіс сіјө, шыбытіс ас вывгыс татараясөс,—да нөшта чеччыштисны вөвјас вылыс кујімөн і сы вылө, пондісны кучкавны јурас прикладјасөн. Гудыртчіс сылөн сінјасыс і пондіс довјавны. Кватітісны сіјөс татараяс, перјісны седлөсыныс запаснөј пөдпругајас, көрталісны сылыс кіјассө мыш сајас, татарскөј гөрөдөн гөрдзалисны, кыскісны седлө дінө. Шапкасө сылыс ускөдісны, сапөгјассө пөрччөдісны, ставсө шобісны—сөмсө, часісө перјісны, паскөмсө ставсө косавлісны. Візөдліс Жілін аслас вөв вылө. Сіјө, коңөр, кызі услібок вылас, сізі і кујлө, сөмын пессө кокјаснас, муөзыс оз суз; јурас роғ, а роғсыс сізі і свішцітө сөд вір, гөгөрыс аршын паста места буссө көтөдіс.

Өті татарін локтіс вөлыс дөрө, кутіс седлөсө кулны, вөлыс пыр нөјтчө; татарін кыскіс кінжал, вундіс сылыс голасө. Вөв чужыштчіс, чушкыны пондіс голатыс, пецовтчіс і ештіс.

Татарајас бостісны седлөсө, сермөдсө. Гөрд тошка татаріныс пуксіс вөв вылө, а мукөдјас пуксөдісны Жілінөс сы дінө седлөө, а мед оз ус, тасмаон көрталісны татарінлы вөңас і нуісны гөрајасө.

Пукалө Жілін татарін мышкын, довкјалө, лукаслө татарінлы дука мышкас. Сөмын і аззө ас воғсыс татарінлыс паскыд мышсө, сөнөс сылісө і брітөм јурбөрыс шапка увгыс лөзалө. Јурыс Жілінлөн југалөма, вірыс јодмөма, сінјасыс вылын. І оз поғ сылы вөрзөдчыны вөв вылын, ні вірсө чышкыштны. Кіјассө сізі көрталөма, мыј пельпом лыыс дојмө.

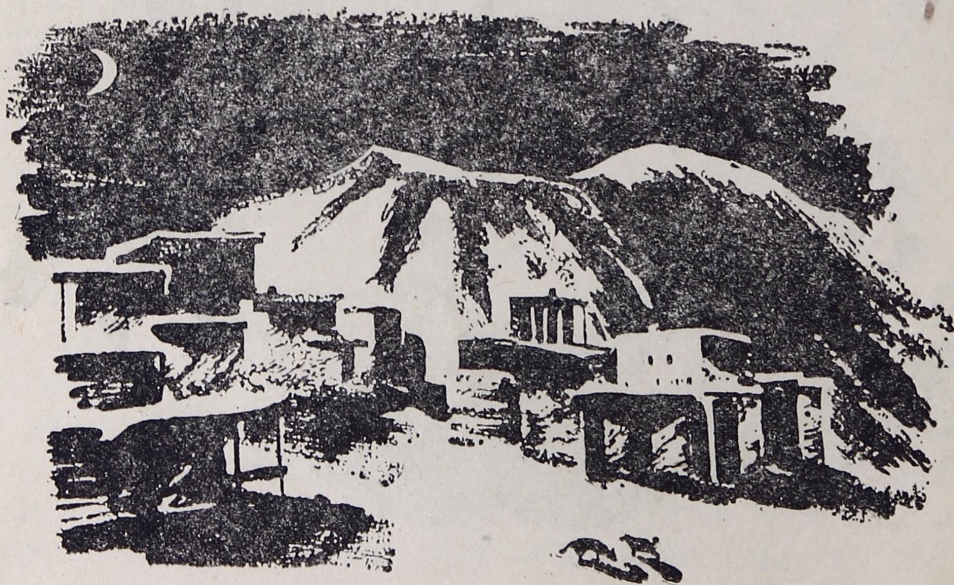
Најо куза кајсны горао, келомон вужисны јуті, петисны туј выло і мододчисны увтасінті.

Косјис Жілін приметитны тујсө, кытчө сјјос нуоддоны, да вірөн сінјасыс мавтчөмны, а бергөдчыны оз поз.

Кутіс пемдыны. Нөшта өті ју вужисны, кутісны кајны із гора куза, пондіс кывны шын дук, увтчисны понјас. Воисны ауло¹⁾. Татарјас леччисны вөвјас вылыс, чукөртчисны татаралөн челадыс, кыщө бостисны Жілінөс, чілзөны, радлөны, ізјасөн кутісны сылы лыјлыны.

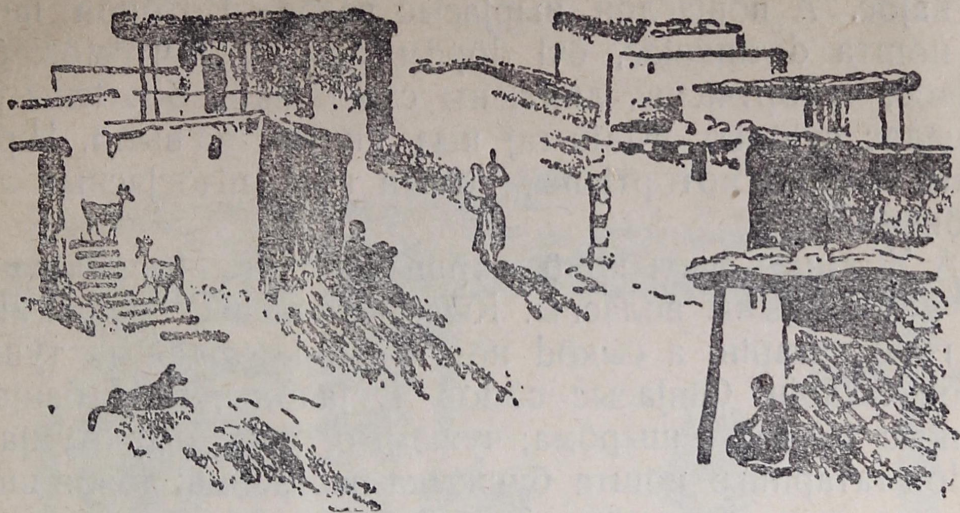
Татарін вөтліс челадысөс, лезіс Жілінөс вөв вылыс да чукөстіс работнікөсө. Локтіс ногајец²⁾ — паскыд банлыа, өті дөрөм кежыс. дөрөмыс косаслөма, морөсыс ставнас восса. Татарін мыјкө щөктіс сылы. Работнікыс вайіс колодка: дуб пуыс вөчөм кык чурка, кодјасөс көрт колчајасө садитөма, а өті колчаас пробој да томан.

Разісны Жілінлыс кіјассө, пысалісны кокас колодкасө і нуөдісны сарајө, јөткісны сјјос сетчө і ігналісны оҙөссө. Жілін усі кујөд выло. Кујлыштіс, пемыдінас кімаласнас коргіс небыджыкін і водіс.

¹⁾ Аул—татарскөј сикт.

²⁾ Ногајецјас—кавказскөј јөз.

II

Тажö вoјсö Жілін пöштi ез уѣ. Вoјјасыс жеңыдöс вö-
ліны. Аззö—щеллöd југыд усны пондiс. Жілін чеччiс,
кодјыштiс щелсö ыжыджыка i пондiс вiқöдны.

Щел пырыс сылы тыдалö туј, гöра горулö леччödö,
вескыдладорас татарскöј сакла¹⁾, сы бердын кык пу.
Göd пон кујлö порог вылас, кöза кöзапiјаныскöd вет-
лöны, бöжнаныс öвтчöны. Аззö—гöра увсаң кaјö томи-
ник татарка, рöма дөрöма, вöнтöм, гача да сапöга,
јурсö кафтанöн вевтöма, а јур вылас ва тыра ыжыд
жöч кувшин²⁾. Локтö бокö кусынтчыштöмөн, кiöдыс
нуödö дөрöм кежыс, брiтöм јура татарчонокöс. Пырис
ваөн татарка саклаö, петiс тöрытја гөрд тошка татари-
ныс—шöвк бешмета³⁾, тасма бердас езыс кiнжал, куш
кок вылас башмак кöмалöма. Јур вылас бөрвыв чатөр-
мунöма жужыд, сöd, межку шапка. Петiс i нужмасö,
ассыс гөрд тошсö шылödö. Сулалыштiс, мыкö щöктiс
работныкыслы i кытчöкö мунiс.

Прöјдiтiсны сесса вöвјас вылын кык сөтинка, јуктав-

1) Сакла—кавказцылөн iзјыс течöм оланiн.

2) Кувшин—доз.

3) Бешмет—горцылөн гортса паскöм, сукман код.

ны најос. А вөвјаслөн нырјасыс васөд. Котөрөн петіс-ны нөшта детінкајас, өтї дөрөм кежыс, гачтөмөс, бри-төмаөс, чукөртчісны, локтісны сарај дінө, бостісны рос і щелас суйөны. Жілін-тај кыз укнітіс на вылө. Чірөс-тісны челаф і котөртісны, сөмын куш пізөсјасныс лөс-талөны.

А Жілінлы јуны колө, горшыс косміс. Мөвпалө: мед-нін көт відлыны воласны. Кылө—востөны сарајсө. Лок-тіс гөрд татарін, а сывкөд нөшта мөд, қолажык тушаа, сөдов татарін. Сінјасыс сөдөс, југјалөны, гөрд банјаса, тошкыс қолаңик, шырөма; чужөмыс гажа, пыр нумјалө. Сөдов татаріныс нөшта буржыка пастасөма: лөзов шөвк бешмета, галунөн ежөма. Тасма бердас кінжалыс ыжыд, езыс; башмакјасыс гөрдөс, сафјановөјөс, сїз-жө езысөн ежөма. А тајө міча башмак вылас нөшта мөд, кызжык башмакјас. Шапкаыс жужыд, жежыд межкуыс.

Гөрд татаріныд пыріс да мыјкө вїсталіс, быттө кодөс-кө піналө, і сувтіс; мыжсіс өзөс курічө, кінжалсө вөрө-шітө, көјін моз улысаң вөзөдө Жілін вылө. А сөдов татаріныс — зевтерыб, вїөр, быттө пружїна вылын ветлө — локтіс вескыда Жілін дінө, лажынтчөмөн пуксіс, тапкө-дыштіс пелпомөдыс Жілінөс, сералө і мыјкө ас ногыс кутіс терыба-терыба лопочітны, сінјаснас мігајтө, кывнас шлочкөдө і пыр шуалө: „Бур урус!“ „Бур урус!“

Жілін немтор ез гөгөрво і шуө: „Ва, јуны, јуны вайө!“

Гөд татаріныс сералө „Бур урус!“ — пыр ас ногыс лопочітө.

Жілін кїнас і вомсөрјаснас петкөдлө, медым сылы јуны сетасны.

Гөд татаріныс гөгөрвоіс, серөктіс, вїзөдліс өзөс саяө, чукөстіс кодөскө: „Фїна!“

Котөрөн локтіс нывка — вөснїдік, косїнік, ар даску-јїма кымын і чужөмнас сөдов татаріныс вылө мунө. Ты-далө, ныв сылөн. Сїз-жө сінјасыс сөдөс, југјалөны і чу-жөмнас міча. Пастасөма лөз куз дөрөмөн, паскыд сос-

јаса да вѡнтѡм. Пѡлајас дорті, сосвомдорті да морѡсті-
ыс стрѡчитѡма гѡрдѡн. Кокас гач да башмак, а башмак
выласнѡштажужыд каблука мѡд башмак. Сыліас моністо¹⁾
ѡшѡдѡма, ставыс роч пѡлтынѡкјасыс течѡма. Ачыс куш
јура, кѡсаыс сѡд, а кѡсаас лѡнта кыѡма, а лѡнта вылас
блахајас да езыс шайт крепитѡма.

Батыс сылы мыкѡ щѡктіс. Сіјѡ котѡртліс да бѡр
локтіс, вајіс ічѡлік жѡч кувшін. Мыччіс васѡ, ачыс тѡту-
ритчѡмѡн пуксіс, сещѡма ѡукылтчіс, мыј піѡс помјас
сертыс пѡлпомјасыс улынжык лоіны. Пукалѡ, сінјассѡ
паскѡдѡма, віѡдѡ Жілін вылѡ, кызі сіјѡ јуѡ, бытѡ ку-
щѡмкѡ звер вылѡ віѡдѡ.

Жілін сетіс бѡр сылы кувшінсѡ. Сіјѡ-тај кыз чеччыш-
тіс, бытѡ вѡлавывса кѡза. Весіг щѡщ батыслѡн серамыс
петіс. Нѡшта-на кытчѡкѡ ыстіс сіјѡс батыс. Нывка бос-
тіс кувшінсѡ, котѡртліс, гѡгрѡс пѡв вылын вајіс ѡаѡ да
бара мышкыртчѡмѡн пуксіс і віѡдѡ, сінјассѡ оз веш-
тыс.

Мунісны татарајас, бара ігналісны ѡзѡссѡ. Њѡдыр
мысті Жілін дорѡ локтіс ногајец і шуалѡ:

— Ајда! кѡзайн, ајда!

Сіјѡ сіз-жѡ оз куж рочѡн сорнітны. Сѡмын сіјѡ і
гѡгрѡвоіс Жілін, мыј щѡктѡ кытчѡкѡ мунны.

Мѡдѡдчіс Жілін колодкаа кокјаснас, чѡтѡ, тувтчыны
оз поѡ, кокјассѡ боквыс песѡвтѡ. Петіс Жілін ногајец
бѡрса. Аззѡ, татарскѡј сікт, дас кымын керка, башнаа
вічкоыс налѡн.

Ѳті керка дорын сулалѡны седлѡа кујім вѡв. домпо-
водѡдыс кутѡны сѡтінкајас. Котѡрѡн петіс сіјѡ керкасыс
сѡдов татарін, кінас кутіс ѡвтчыны, мед Жілін локтас
сы дорѡ. Ачыс сералѡ, пыр мыкѡ ас ногыс вісталѡ, і
пыріс керкаѡ. Пыріс Жілін керкаѡ. Горнычаыс бур, сѡн-
јассѡ шылыда сојѡн мавтѡма. Паныда сѡн бердас течѡ-
ма уна сера гѡн перінајас, бокјасас ѡшалѡны дона ков-

¹⁾ Моністо — сікѡщ, езыс сѡмјасыс.

јорјас; ковјорјас вылын пішщалјас, пістолетјас, шашка-
јас,—ставыс езыс. Өті стөнын ічөтік пач,- жожыскөд
өтсудта. Жожыс му, сөстөм, кызі гумла топыд. Пыди
пелөс жожас ставнас војлок-гын волсалөма; војлокјас
вылас — ковјорјас, а ковјорјас вылын гөн пөдушкајас. А
ковјорјас вылас өті башмак кежгыныс пукалөны тата-
рајас: гөрд тошкаыд, сөдыс да кујім гөст. Мышку саја-
ныс быдөнлөн пуктөма гөн пөдушкајас, а возвыланыс
гөгрөс пөвтор вылын проса блінјас і сывдөм мөс вы
чашкаын, кувшінын татарскөј сур—буза. Кінаныс сојө-
ны, а кіјасныс ставыс выјөс.

Гөд татаріныс чеччис і щөктіс бокө пуксөдны Жілі-
нөс —ез ковјор вылө, а куш жожас; ачыс бөр пуксис
ковјор вылө і гөститөдө гөстјасөс блінјасөн да бузаөн.
Работныкыс пуксөдіс Жілінөс местаө, ачыс пөрччис вы-
лыс башмакјасө, пуктіс өзөс дөрө мукөд көмјаскөд
орччөн, і пуксис војлок вылө, көзајевајас дөрө матөжык,
візөдө налыс сојөмсө да дулсө чышкышталө.

Татарајас сојисны блінјас, локтіс өнтаја ныв коф дө-
рөма татарка, щөщ і гача, јурыс чышјанөн вевтөма.
Нуис блінјасө да выјсө, вајис бур лөкан да векні вома
кувшін. Татарајас пондісны кінысө мыскавны, сөсса воча
лөсөдісны кіпыдөсјаснысө, пуксисны пізөсчанаөсөмөн,
пөлыштісны гөгөрбок да молитвајас лыддісны. Горні-
тыштісны ас ногныс. Сөсса гөстјас пыс өті бергөдчис
Жілінлаң да кутіс рочөн сорнітны.

— Тенө,— шуө,— кутіс Казі-Мугамед,— ачыс індө гөр-
дов татарін вылө,— і сетіс тенө Абдул-Муратлы,— індө
сөдов татарін вылө.— Абдул-Мурат өні тенад көзаін.

Жілін чөв олө. Кутіс сорнітны Абдул-Мурат, пыр
Жілін вылө індалө, сералө і шуалө: „салдат урус, урус,
бур.“

Переводчик висталис:— „Сіјө тең щөктө гортад пісмө
гіжны, мед те вылө выкуп мөдөдасны. Кор ыстасны сөм,
сіјө лөзас тенө“.

Жілін мөвпыштіс і шуис:

— А унао сїјо коро выкупсö?

Горнїтыштїсны татараяс; сесса переводчїкыс вїсталис:

— Кујїм сурс монета.

— Ог,— шуö Жїлін,— ме ог вермы сымында мынтыны.

Чеччїс Абдул, кутїс кїјаснас öвтчыны, мыјкö вїсталö Жїлінлы,— чајтö, мыј Жїлін гөгөрвоö. Переводчїк вужöдіс, вїсталис: „Унаö-жö те сетан?“ Жїлін мөвпыштїс да шуö: „500 шајт“. Секи татараяс ставныс друг і зев частö пондісны сорнїтны. Пондіс Абдул горзыны гөрр татарїн вылö, сїзі быргö, мыј дуллыс вомсыс резсö. А гөрр татарїныс сöмын сїнјассö чїткыралö да кывнас шщолкајтö.

Лаңтїсны најö, переводчїк шуö:

— 500 шајт выкупыд көзайныдлы еща. Сїјö ачыс те вылö 200 шајт мынтїс. Сылы Кафї-Мугамед вöлі долга. Сїјö тенö долг пыддї бостїс. Кујїм сурс шајт, ещажыкыс оз поз тенö лезны. А он-кö гїж—гуö пуксöдасны, плетөн кутасны нöјтны.

„Ех,— мөвпыштїс Жїлін,— тајöјасыс-кö повны, сек омöлжык лоö“.

Звїрк сувтїс кок јылас і шуö:

— А те вїстав сылы, понлы, мыј менö-кö көсјö сїјö повзöдны, нї öтї ур весїг ог сет, да і гїжны ог понды. Ег повлывлы да і ог понды повны тїјаныс, понјасыс.

Вїсталис налы тајöс переводчїкыс да бара кутїсны ставныс друг сорнїтны.

дыр болгїсны, сесса чеччїс сöдов татарїныс да локтїс Жїлін дорö:

— Урус,— шуö,— джїгїт, джїгїт урус!

джїгїтыд на ног лоö „молодеч“. І ачыс сералö; шуїс переводчїклы мыјкö, а переводчїкыс вїсталис:

— Сурс шајт вај.

Жїлін пыксіс аслас кывјö: „500 шајтыс уна ог сет. А вїјанныд-кö,— нїнöм онö бостö“.

Горңытыштісны татараяс, кытчөкө ыстісны работ-
ніксө, а асныс віжөдлывлөны то Жілін вылө, то өзөс
вылө. Локтіс работнікыс, а сы бөрса щөщ локтө ку-
щөмкө куз, кыз морт, көмтөм, косаслөм паскөма; кок-
јасас сіз-жө колода. Сізі і акңітіс Жілін. Төдіс Костылі-
нөс. Щөщ і сіјөс кутөмаөс. Пуксөдісны најөс орччөн;
пондісны најө мөда-мөдыслы віставлыны, а татараяс
чөв олөны, віжөдөны. Вісталіс Жілін, кызі ськөд делаыс
вөлі. Костылін вісталіс, мыј вөлыс сьлөн сувтіс дај піш-
щалыс ез лы, і мыј тајө Абдулыс сьүдіс сіјөс і кутіс.

Звірк чеччіс Абдул, індө Костылін вылө і мыјкө віс-
талө. Переводчік вужөдіс роч вылө, мыј өні кыкнаныс
најө өті көзаіnlөн — коді воужык сөм сетас, сіјөс воужык
і лөзасны.

— Вот,— шуө Жілінлы,— те век скөралан, а јортыд
тенад рам; сіјө гіжіс гортас пісмө, віт сурс сөм ыстас-
ны. Вот сіјөс і вердны кутасны бура і өбөдітны оз кутны.

Жілін і шуө:

— Јортыдлы кызі колө, сіјө, гашкө, і озыр, а ме абу
озыр. Ме кызі вісталі, сізі і лоас. Колө-кө—віөј, пөлза
сес тіјанлы оз ло, а 500 шајтыс уна ог гіж.

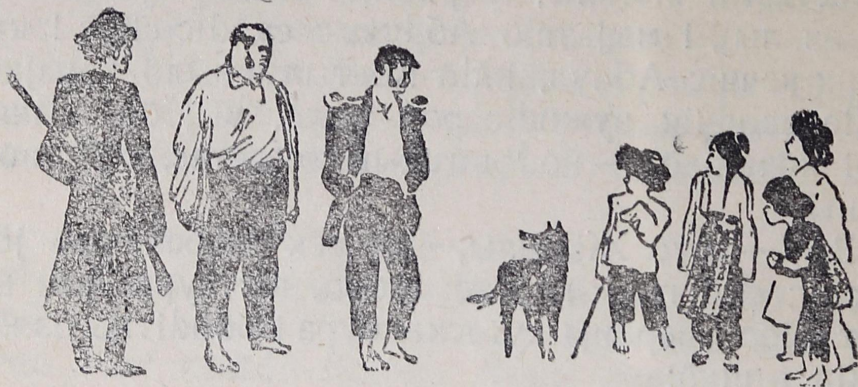
Чөволыштісны. Сесса-тај друг чеччіс Абдул, кыскіс
ічөлік јашщік, перјіс перө, бумагатор да черңіла, тув-
јыштіс Жілінлы, тапңітіс пельпомас і індө: „гіж“. Сөгла-
сітчіс 500 шајт вылө.

— Енлы-на,— шуө Жілін переводчіклы,— вістав те
сылы, мед сіјө міјанөс бура вердас, көмөдас, пастөдас
кыз сьледујтө, мед өтлаын візас, міјанлы гажажык лоө, і
медым колodkaјас бостас.— Ачыс віжөдө көзаіныс вылө
да сералө. Гералө і көзаіныс. Кыззіс сіјө да шуө:

— Паскөмтө медбурсө сета: і черкеска, і сапөг, көт
гөтрасны мун. Вердны кута кңазјасөс моз. А окофитөны-
кө өтлаын овны, мед олөны сарајын. А колodkaјас оз
поз пөрччыны,— пышјасны. Вој кежлө сөмын кута бост-
лывлыны.— Матыстчіс і пондіс пельпомас тапкөдны. Те
бур, ме бур!

Гіжіс Жілін пісмө, а пісмө вылас адрессө сізі гіжіс,—
медем оз во. Ачыс мөвпалө: „ме пышја“.

Жілінөс да Костылінөс нуөдісны сарајө, вайсны на-
лы сетчө кукуруза іңас, кувшінөн ва, һаң, кык важ чер-
кеска да салдатскөј кіссөм сапөгјас. Тыдалө—вјөм сал-
датјаслыс пөрччөдөмаөс. Вој кежлас налыс пөрччөдісны
колodkaјассө да ігналісны сарајө.

III

Јортыскөд зон төлыс тагі оліс Жілін. Көзайныс
пыр сералө:—„Те, Іван, бур, ме, Абдул, бур.—А вер-
діс омөла—сөмын і сетлывлө проса пызыс лепјошкіөн
пөжалөм дуб һаң, а мукөд дырјыс і зік пөжассытөм
теста.

Костылін нөшта өтчыд гіжіс гортас, пыр виччыгіс
сөм і гажтөмтчіс. Лун-лун пукалө сарајын да лунјас ар-
талө, көр воас пісмө, лібө узө. А Жілін вөлі төдө, мы
сылөн пісмөыс оз во, а мөдсө ез і гіжлы.

„Кыс—мөвпалө сіјө—мамлы сымында сөмыс сурас
менө вештыны. Ме ачым вөлі сылы ыстывла, сы помыс
і овліс. 500 шайттө-кө чукөртны, ачыс помөз орас,
ачым-һин кыкө пета“. А ачыс пыр кыјөдө, јуасө, кызі
ескө пышјыны.

Ветлө аул куза, шуҗлалө, лібө пукалө і мыкө вө-

чө — либө соҗыс акаңяс вөчалө, либө нөрҗасыс дозкодҗас кыө. Жілін быд кіпомужө вөлі мастер.

Вөчис коркө өтчыд соҗ акаң — ныра, кіа, кока і татарскөҗ дөрөма. Сувтөдіс акаңсө керка вевт вылас.

Мөдөдчисны татаркаҗас вала. Көҗаинлөн нылыс, фіна, азҗис акаңсө, чукөстіс татаркаҗасөс. Пукталісны кувшін-җаснысө, вірөдөны і сералөны. Жілін бостіс акаңтө, мыччө налы. Наҗө сералөны, а бостнысө оз лыстны. Коліс сіҗө акаңсө, муніс сараҗө і вірөдө, мыҗ лоө воҗө?

Локтіс фіна, гөгөр вірөдліс, кватітіс акаңсө і пышҗіс.

Аскі асывнас вірөдө Жілін: кыа ворсігөн фіна акаңнас петіс порог дорө. А акаңсө гөрд лөскутҗасөн-нын вөччөдөма і лелкуҗтө кыҗі кагаөс, ас ногыс мыҗкө шуалө. Петіс пөч, пондіс відчыны сы вылө, кватітіс акаңсө, жуҗөдіс, ыстіс фінаөс кытчөкө уж вылө.

Жілін вөчис мөд акаң, нөшта мічажыкөс, сетіс фіналы. Өтчыд фіна ваҗіс сылы кувшін, пуктіс, пуксіс і вірөдө сы вылө, ачыс сералө, кувшін вылас індө.

— „Мыҗ-нө таҗө радлө?“ — мөвпыштіс Жілін. Бостіс кувшінсө, пондіс жуны. Чаҗтіс — ва, а сені вөлөм јөв. Јуіс сіҗө јөвсө. „Бур!“ — шуіс. А фіналы кушөм німкод!

— Бур, Иван, бур! — чеччис, кутіс кекөначасны, сөсса нещыштіс кувшінсө і пышҗіс.

І сіјö кадсаңыс сїна быд лун кутіс гусөн јöв вајавны. Кöза јöлыс татараяс вöчöны рыс лепјошкајас да костöны најöс керка вевт вылын. сїна і тащöм лепјошкіјассö гусөн вајавліс. Кöзаіныс öтчыд межöс начкіс, сїна сек јајтор вајіс сос пыщкас эебöмөн. Вајіс, шыбытіс і пышжіс.

Öтчыд зев јона гымалöмөн зеріс, зеріс эон час, бытö ведра дорыс кітіс. І гудыртчісны став јујасыс. Кыті вöлі позö кевны, сеті ваыс кујім аршын судтаöн мöдіс, Ізјас путкылалö. Быдлаті шорјас візувтöны, гöрајасын кылö јургöм шы. Вот кызі помасіс гымалöмыс, сіктті быдладорті пондісны шорјас пышјыны. Жілін коріс көзаіныслыс пурт, вöчіс валкодöс, пöвторјас, көлöсаас бордјас вöчіс, а көлöса кык помас акаңјасöс вöчіс. Вајісны сылы нывпосңіјас лöскутјас, настöдіс Жілін акаңјассö: öтіыс— мужік, мöдыс—баба; крепітіс акаңјассö, пуктіс көлöсасö шор шöрас. Көлöсаыс бергалö, а акаңјасыд јöктöны.

Чукöртчіс став сіктыс: зонпосңіјас, нывпосңіјас, нывбабајас; і татараяс локтісны, кывнаныс шщолскöдöны:

— Ај, урус! Ај, Іван!

Абдуллөн вöлі жугалöм роч часі. Коріс сіјö Жілінöс, петкöдліс, ачыс кывнас шщолскöдö. Жілін шуö:

— Вај, вöча.

Бостіс, пуртөн разіс, пукталіс торјассö; бөр течіс і сетіс. Часыс кутіс мунны.

Кöзаіныс кутіс радлыны, вајіс сылы ассыс кіссöм, важ бешметсö і пöдарітіс. Вöчны немтор—Жілін бостіс: вöын шебрасны эгöдіччас.

Сіјö кадсаңыс кытіс слава Жілін маэтерство јылыс. Пондісны сы дінö ылыс сіктјасыс волыны; кодкö пішщал томан вајас лöсöдны лібö пістолет, кодкö часі. Кöзаіныс вајіс сылы көлуј: шщіпчікјас, піскöдчан, напілок.

Вісміс öтчыд татарін, локтісны Жілін дінö: „мун лечіт“. Жіліныд немтор оз тöд, кызі лечітны. Муніс, віэöдліс і думажтö: „гашкö, ачыс бурдас“. Ветліс сарајö, бостіс ва, лыа і гидраліс. Татараяс дыржі мыјкö шöпкö-

діс ва вылас і сетіс јуны. Сы шуд вылө-өд бурдіс та-
таріныд.

Кутіс Жілін неуна велалыштны налыс сорнісө. Му-
көд татарайс велалісны-жө сы дінө,—кор ковмас чукса-
лөны: Іван, Іван! А кодсурөјас пыр кызі эвер вылө бу-
кышөн вірөдөны:

Гөрд татаріныд ез радејт Жілінөс. Кор вөлі ағзас,
зумыштчас да мөдарө бергөдчас, лібө піналас. Вөлі на-
лөн нөшта өті старік. Ез аулын сіјө ов, а кыскө гөра ув-
саңыс воывліс. Жілін сіјөс ағзывліс сөмын сек; кор
сіјө мечетө јенлы кевмыны воывліс. Сіјө вөлі ічөт тушаа,
шапка веркөсас сылөн јежыд полоґенце гаровтөма.
Тошсө і уссө щөщөдөма, јежыд, кызі пух, а чужөмыс
чуқырөс і гөрд, кызі кірпіч; нырыс крука, кызі варыш-
лөн, а сінјасыс рудоват да скөрөс, і піңјасыс абуөс, сөмын
кык клык төрчитө. Мунө сіјө, көстылнас пыкышталө,
көјін моз гөңјалө аслас чалма¹⁾ увсаң. Кызі ағзас Жі-
лінөс, сізіі пондас кіргыны, мөдарө бергөдчас.

Муніс өтчыд Жілін гөра горулө, вірөдлыны, көні олө
старікыс. Леччіс туж куза, ағзө—сад, өградаыс ізјыс, а
өграда пыщкас черешнајас,²⁾ шепталајас і плавкөс вев-
та керка. Локтіс матөжык і ағзө—іңасыс кыөм малазіві-
занінјас сулалөны, і малазіјас лебалөны, аізакылөны.
Старікыс сулалө пірөсчанаөмөн, малазівізавінын мыјкө
нокошітчө. Кайіс Жілін вылөжык, медым ескө вірөдлыны
і гріммуніс колодкаыс. Старік вірөдліс—кызі горөдіс,
кватітіс вөң костыс пістолетсө, лыјіс Жілінлы. Муртса
вевјаліс сіјө із сајө сајөдчыны.

Локтіс старікыд көзаіныс ордө жалутчыны. Коріс
көзаін Жілінөс, ачыс сералө і јуалө:

— Мыјла те старік дінас ветлін?

— Ме, — шуө сіјө, — немтор омөльсө ег вөч. Ме көсјі
вірөдлыны, кызі сіјө олө.— Вісталіс көзаіныс ста-
ріклы.

¹⁾ Чалма — почетнөј јуркөртөд.

²⁾ Черешна — вөтөс, јагоја.

А старік скѳралѳ, чушкакылѳ, мыжѳ шуалѳ, клыкја-
сыс мыччысѳмаѳс, кјаснас шенасѳ Жілін вылѳ. Жілін
ставсѳ ез гѳгѳрво, но гѳгѳрвоіс сіјѳ, мыј старікыс щѳктѳ
кѳѳаіныслы віны рочјасѳс, а не візны аулын. Старік муніс.

Кутіс Жілін кѳѳаіныслыс јуасны коді тащѳм старікыс?
Кѳѳаіныс і вісталѳ:

— Тајѳ ыжыд морт! Медбур джігітѳн вѳвлі сіјѳ, уна
рочѳс віліс, озыр вѳвлі. Кујім гѳтыр да 8 пі сылѳн вѳлі.
Ставныс ѳтї сіктын овлісны. Локтісны рочјас, рѳзѳрїтісны
сіктсѳ да віісны сізім пісѳ. ѳтї піыс ловјѳн колї да роч-
јаслы сетчіс. Старікыс муніс і ачыс сетчіс рочјаслы. Оліс
на ордын кујім тѳлыс; азгіс сес ассыс пісѳ, ачыс віјіс і
пышјіс. Сесањ сіјѳ дугдіс војутны, Меккаѳ ¹⁾ муніс јен-
лы кевмыны, сы вѳсна сіјѳ і чалмаа. Коді ветлас Меккаѳ,
сіјѳс хаджіѳн шуѳны, сіјѳ новлѳ чалма. Сїјѳ оз раѳејт ті
воктѳ. Сїјѳ щѳктѳ тенѳ віны; но мем оз поѳ тенѳ віны,—
ме сѳм мынтї те вылѳ; сесса ме тенѳ раѳејтны-нын кутї,
Іван, ме ескѳ тенѳ непѳштѳ віны, но ог ескѳ лез і гортад,
ег-кѳ воѳын кыв сетлы.—Гералѳ і ачыс рочног тагі шуалѳ:
„Те, Іван, корош, ме, Абдул, корош!“

IV.

Џѳн тѳлыс тагі оліс Жілін. Луннас ветлѳдлѳ аултї
лїбѳ кущѳмкѳ кїпом уж вѳчѳ, а мыјѳн вој воас, мыјѳн
чѳвлѳн лоас аулын, секї аслас сарајын кодјысѳ. Ізјас вѳс-
наыс сѳкыд вѳлі кодјысны, но сіјѳ напілокнас ізјассѳ зыр-
тіс да сігі стѳна улас вѳчіс морт тѳрмѳн роѳ. „Сѳмын
ескѳ мем буржыка тѳдмавны местасѳ кодарѳ мунны,—
мѳвпалѳ ачыс.— да ѳекод-тај татарајасыд оз віставны“.

¹⁾ Мекка—кар нїм Аравїаын.

Вот сїјö бөрїс сещöм кад, кор көзайныс кытчöкö мунїс; öбöд бöрын мунїс аул сажö, гöра жылö. Кöсїс сесаң местасö вїзöдлыны. А көзайныс мунїгас щöктїс детїнкаыслы ветлыны Жїлїн бөрса і сїнвоґсыс сїјöс не лезлыны. Котöртö детїнкаыс Жїлїн бөрса да горзö:

— Ен мун! Бат ез щöкты. Пыр-жö јöзöс чукöста!
Кутїс Жїлїн детїнкаöс такöдны.

— Ме, — шуö, — ог ылö мун — сöмын есїјö гöра јылас кајла, мем турунјас колö öктыны — тїжанлыс јöзтö лечїтны. Мунам мекöд; колодкаа кокнад ме ог пышјы. А аскї теныд ме нöввуж вöча да нöвјас.

Такöдїс детїнкаöс, мöдїсны. Гöраыс вїзöднысö — абу ылын, а колодкаа кокјаснад сöкыд; мунїс, мунїс öдва вермїс кавшасны.

Пуксїс Жїлїн, пондїс местасö вїзöдны. Сарај сажын лунладорас увтасїн, сенї табун ветлö, і мöд аул тыдалö улїас. Аулсаң тыдалö мöд гöра, нöшта-на крутжык; а сїјö гöра сажас нöшта гöра. Гöра костјасас вөр лöзалö, а сенї нöшта гöрајас — пыр вылöжык і вылöжык кыпöдчö-

ны. А медвылыс гөрајасыс жежыдөс, кызі сакарјас, су-
лалөны лым улын. I өтi лым гөра мукөдјассыс жужыд-
жык, шапкаа сулалө. Асыввылын i рытиввылын пыр
сещөм-жө гөрајас, ушщелјејасын көнсүрө аулјас шына-
сөны. „Но, думажтө, тајө ставыс налөн оланінјас“. Пон-
дiс вiзөдны рочјасладор бокө: кок улас ју, аулыс асла-
ныс, гөгөрыс садјас. Ју вылын—кызі iчөтiк акаңјас,
тыдалө — нывбабајас пукалөны, пожјасөны. Аул сајын
улынжыксө гөра i сы сајын нөшта кык гөра, на улын
вөр; а кык гөра костас лөзалө рөвнөјiн, i рөвнөјiнас
ылын-ылын быттөкө щын волсовтчө. Пондiс Жiлiн ду-
мајтны-казтывны, кор сiјө крепостын гортас өлiс, кы-
саң-жө вөлі шондiыс петө i кытчө пуксөдчө. Аззө,—
сiз i ем, тајө долiнаас, тыдалө, мiјан крепостным. Сетчө,
тајө кык гөра костыс i колө пышјыны.

Кутiс-нын шондiыс леччыны. Жежыд лым гөрајасыс
лоины алөјөс, сөд гөрајасын пемдiс; увтасјасыс ру кыпөд-
чiс, i бурещ сiјө долiнаыс, көнi вөлі колө лоны најө крепост-
лы, кыз быттө бiөн өзјiс леччан шондiсаңыс. Кутiс Жiлiн
сужыка сылаң зоргыны—төдчыштө долiнаас быттө
струбајасыс щын кајө. Сiзi i думажтө, мыј тајө бурещ i
ем роч крепостыс.

Гор-нын лоi. Кылө — мулла¹⁾ горөдiс. Стада вөтлөны
— мөсјас баксөны. Фетiнкаыд өтарө чуксалө: „мунам“, а
Жiлiнлы i муннысө абу окота.

Локтiсны најө гортаныс. „Но,— мөвпалө Жiлiн,— өнi
местасө төда, колө пышјыны“. Сiјө војнас-жө көсјiс пыш-
јыны. Војјасыс вөліны пемыдөс — төлыстөм. Секшөрө
рытјадорыс бөр локтiсны татарајасыд. Мукөддырјыс
најө вөлі гажаа локтасын, скөт вайөдасын. А тајө разын
нiнөм ез вайны, сөмын седлө вылын вайiсны ассыныс
татарiнөс, гөрд татарiнлыс воксө вiјөмаөс. Воiсны скөр-
өс, зебнысө ставныс чукөртчiсны.

Вiзөдлыны петiс i Жiлiн. Гаровтiсны кулөмаөс полот-

¹⁾ Мулла — татарајаслөн поп. Мулла урчiтөм кадө. горзывлө, чуксалө
верујтыс јөзөс јурбiтны.

ноо, горттөг, петкөдисны сикт сажө чинара улө, пуктисны турун вылө. Локтис мулла, чукөртчисны старікјас, пөлө-тенцејасөн гаровтисны шапканысө, көмнысө пөрччисны, кулөма возө пуксалісны орччөн кок выланыс.

Медвозын мулла, сы бөрын орччөн кујім старік чал-мааөс, а на бөрвылын нөшта татарајас. Пуксисны, зумышт-чисны і чөв олөны. дыр чөв олісны. Лептис јурсө мулла і шуіс:

— Алла¹⁾!— шуіс тајө өтi кывсө, бара зумыштчисны і дыр чөв олісны; пукалөны, оз вөрзөдчыны.

Бара лептис јурсө мулла:

— Алла!— і ставныс шуісны: „Алла!“ і бара чөв лаң-тисны. Кулөма кујлө турун вылын— оз вөрзөдчы, і најө пукалөны, бытгөкө кулөмајас... Оз вөрзөдчы нiөтiк морт. Сөмын кылө кызи чинара вылын корјасыс төвгыс бергалөны. Сегса мулла лыддiс молитва, ставныс чеч-чисны, кыпөдисны кулөмаөс кiјас выланыс і нуісны. Вај-исны гу дiнө; гусө кодјөма абупрөстөј гу моз, а му улас кодјөма, кызи пөдвалөс. Бостисны кулөмаөс кiнаулөдыс, кусынтисны, нөжжөнiкөн лезисны, пуксөн сујисны му улас, кiјассө лөсөдiсны кынөм вылас.

Вајис ногајец веж камышјас, течисны камышјасөн гусө, өдјө тыртисны муөн, рөвнәјтисны, а кулөмалы јур вес-тас сувтсөн пуктисны из. Талалісны мусө, бара радөн пуксалісны гу возө. дыр чөв олісны.

— Алла! Алла! Алла!— ышловзисны і чеччисны.

Рыжөј татарiн фенга сеталіс старікјаслы, сегса сув-тис, бостис плетсө, кујимыс кучкис аслас плешас і муніс гортас.

Ассывнас Жiлiн аззiс — гөрд татарiныс көбыласө нуө-дө сикт сажө, а сы бөрса мунөны кујім татарiн. Петисны сикт сажө, пөрччiс рыжөј татарiн бешметсө, пужіс сос-јассө,— сојјасыс кызөс,— перјiс кiнжалсө, зудјөн кеслыш-тис. Лептисны татарајас көбылалыс јурсө вылө, локтис рыжөј татарiныд, вундiс голісө, ускөдiс көбылаөс і пон-

1) Алла — јен.

диc кучиксö кулны, кулакјаснас орјодлыны. Локтисны бабајас, нывјас, пондисны мыскавны сувсö да гырксö. Кералисны сесса кöбылатö, керкаö нуисны. Став сикт-ыc чукöртчic рыжöј татарин ордö кулöмаöc казтывны.

Кујим лун сојисны кöбылаöc, буза јуисны—кулысöc казтылöны. Став татарайc гортаныc вöлины. Ёолöд лун-нас Жилін аззö, öбöд кадö кытчöккö лöсöдчöны. Вöвјас вайöдисны, лöсöдчисны i мöдисны морт даc кымын, щöщ i гöрд татариныc мунис; сöмын Абдул колi гортас. Тö-лысыc сöмын-на чужис—војјасыc нöшта пемыдöc-на.

„Но,—мövпалö Жилін,—öни колö пышјыны“, i вiста-лис Костылинлы. А Костылин повзic.

— Кызи-нö пышјам—ми i тујсö огö тöдö.

— Ме тöда тујсö.

— да-öd öти војнад огö воö.

— Огö-кö воö—вöрас узам. Ме со лепјошкiјас чу-кöрти. Мыј-нö те кутан виччысны? Гöмтö-кö ыстасны—бур, а гашкö оз i сур сымындаыc. А татарајасыд öни скöрöc сы вöсна, мыј налыс öти мортöc вiöмаöc рочјас. Горнитöны—мијанöc вiны кöсјöны.

Мövпалиc, möвпалиc Костылин.

— Но, мунам.

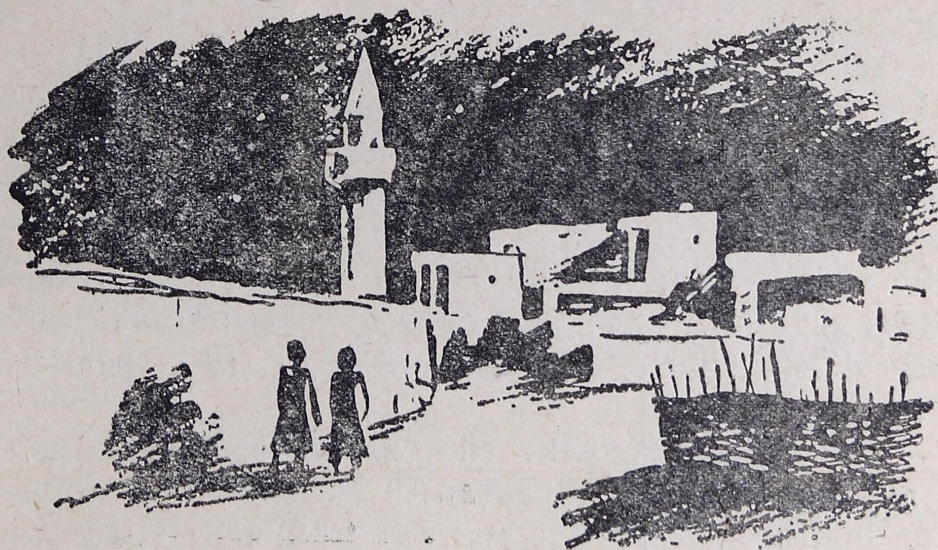

V

Пырис Жилін пискöдöм розö, паскыджыка кодјic, мед ескö Костылин щöщ тöрис; i пукалöны најö—виччысöны, кор лантас аулыс.

Мыјон аулын лөныштисны јөзыс, Жілін пыріс стена улө, мөдарас петіс. Вашкөдө Костылінлы: „пет“. Щөщі Костылін кутіс петны розөдыс, да кокнас ізсө вөрзөдіс, шум лептіс. А көзаіныслөн вөлі сера пон, зев скөр; Улашінөн сіјөс німтылісны. Жілінвојдөр-нін вердыштавліс сіјөс. Кыліс Улашін, ерөстіс, ускөдчіс, а сы бөрса і мукөд понјас щөщ. Жілін нөжјөнікөн шуғовтіс, шыбытіс лепјошка тор,—Улашін төдіс, бөжнас кутіс өвтны і дүгдіс увтны.

Көзаіныс кыліс, усјөдны пондіс сакла пыццаңыс: „ус, ус, Улашін!“

А Жілін гыжјалө Улашінөс пель дінтіыс. Понјыд чөв-олө, кокјас бердас сылы нїртчө, бөжнас өвтчө.

Пукалыштисны најө пелөс сајын. Гөгөр лоі чөв; кылө сөмын, кызі гідын ыж кызөкталыштө, да ізјас вывті ва бузгө. Пемыд, јенежын козувјас вылынөс; гөра вестын том төлыс гөрдөдө, вывлаң сурөн піскөдчө. Увтасјасын ру, јөв моз јежыдалө.

Чеччіс Жілін, шуіс јортыслы: „Но, другө, ајда!“

Вөрзісны, муртса-на муныштисны, кылөны—мулла кутіс сывны вевт вылын: „Алла! Бесмілла! Ібрахман!“

Сіз-кө — јөзыс мунасны мечетö¹⁾. Стена улö јөжгылтчө-мөн бара пуксісны. дыр пукалісны, віччыгісны, кор јөзыс мунасны. Бара лаңтіс.

— Но, mödim! — Пернапасасісны і mödödчісны. Mödісны двор вомөн гөра горув ју dінө, вужісны јусө, mödödчісны увтасінті. Руыс зев сук, му бердтіыс волсасө, а јур вестын козувјас муртса тыдалөны. Козувјас серті Жілін пріметітө, кодарө мунны. Ру пыщкас ыркыд, муннысө кокні, сөмын-тај сапөгјасыс локөс — талассөмны. Жілін пөрччіс ассыс сапөгсө, шыбытіс, көмтөг mödödчіс. Чеччалө ізјыс ізјө да козувјас вылө вірөдө. Костылін кутіс колччыны.

— Нөжјөжык мун, — шуө, — проклатөј сапөгыд став кокөс зыртіс.

— да те пөрччы, кокніджык лоө.

Mödödчіс Костылін көмтөг — нөшта-на локжык: кокјассө дојдаліс ізјасө і пыр колччө. Жілін сылы шуө:

— Коктө дојдалан — бурдас, а сүөдасны-кө — віасны, локжык лоө.

Костылін нінөм оз шу, мунө і ружтышталө. дыр најө мунісны увтасөд. Кылөны — вескыд вылын понјас кутісны увтны. Жілін сувтіс, гөгөрбок вірөдліс, гөра јылө кајліс, кіјаснас відлышталіс.

— Ех, — шуө, — сорсім мі — вескыдыв мунсөма. Тані möd аул, ме сіјөс гөра јывсаңыс аззывлі; бөр косны колө, да шујгавылө, гөраас мунны. Сені вөр колө лоны.

А Костылін шуө:

— Төкөтө көт віччыслы, сет лолыштны, менам став кокөј вір.

— Е, вокө, бурдасны; те кокніджыка чеччав. Со кызі.

І котөртіс Жілін бөрвыв, гөраланө шујгавыв, вөрлан. Костылін пыр колччө і ојзө. Жілін шікјөдлө-шікјөдлө сы вылө, а ачыс пыр воғө мунө.

Кајісны гөра вылө. Сізі і ем — вөр. Пырісны вөрас,

1) Мечет — татарскөј вічко.

медбөрја паскөмнысө чашјисны колучка-кустарникјасө.
Вөрас трөпа коф сурі. Мөдөдчисны.

— Стој! — Туј вылын кыліс кокшы. Сувтісны, кыв-
зöны. Бытө-кө вөвлөн кок шыјас сувтіс. Вөрзөдчисны
вогланө, бара кылө кокшы. Најө сувтасны—кокшы кы-
лөмыс дугдас. Кыссөмөн ујіс Жілін, вірөдө туј југыд
вылө—сулалө мыјкө: вөв — абу вөв, а вөв вылас мыјкө
аслыс сама предмет, но морт вылө оз мун. Чушвартіс
кылө. „Мыјса чудеса!“ Жілін нөжјөнїкөн шуғловтіс,—
кыз-тај шаркнітіс туј вылыс вөрө і пондіс вөрын руцка-
рацкакывны, бытө төвныр мунө, увјас чегјалө.

Костылін сетчө і угі повзөмысла. А Жілін сералө,
шуө.

— Тајө көр. Кылан, кызі сурјаснас вөрсө жуғлө. Мі
сыыс полам, а сіјө мыыс полө.

Мунісны воғө. Асывоғыс абу-нін ылын. А лучкі-ө
најө мунөны—оз төдны. Жілінлы кажітчө, мыј сіјөс тајө
тујтыс вайөдлісны і мыј ас јөз дінөз лоө верст дас-на
нөшта, а лучкі прїметајас абуөс, дај војнад он азғы. Пе-
тісны ічөлік ерд вылө. Костылін пуксіс і шуө:

— Тен кыз окота, а ме ог во: менам кокјасөј оз
вославны.

Жілін пондіс сіјөс нуөдны.

— Ог,— шуө,—ог во, мунны ог вермы.

Жілін скөрміс, сөлыштіс і пондіс сіјөс відны.

— Сіз-кө ме өтнамөн муна, прөшцај.

Костылін звірк чеччіс, мөдөдчис.

Ноль кымын верст најө мунісны. Вөрас руыс нөшта-
нін сукжыка пуксіс, ас воғсыд нінөм оз тыдав, і коғув-
јасыс-нін муртса тыдыштöны.

друг кылöны — воғын гупкө вөв кокшы. Кылө—под-
ковјаснас ізјасө інмалө. Водіс Жілін кынөм вылас, кутіс
му бердын кывзысны.

— Сізі і ем, татчө — міјанлаң вөла локтө!

Кежісны туј вылыс, пуксісны кустјасө і віччысöны.
Жілін кыссіс туј дорлаң, вірөдө — верзөма татарін мунө,

мөскөс вөтлө. Ачыс ас кежас мыјкө мургө. Муніс татариныс. Жілін локтіс Костылін дорө.

— Но, јен сукөд прөјдәтис; чеччы, мунам.

Кутіс Костылін чеччыны і угі.

— Ог вермы, јеј-бог, ог вермы, ебөсөј менам абу.

Мортыд сіјө кыз, һебыд, пөсалөма вөлі; но кызі ыркһитіс сіјөс вөрын көзүд руөн, да кокјасыс жуглыгісны — сіјө і лігышмуні. Пондіс сіјөс Жілін елаөн лептыны. Но Костылін-тај кыз горөдас.

— Ој, дојмө!

Жілін сізі і кынміс.

— Мыј-нө горзан? Татариньд-өд матын-на, — кылас. — А ачыс мөвпалө: „Збыл-тај тајө слабмөма, мыј мен такөд вөчны? Јортөс еновтны оз поз“.

— Но, — шуө, — сувт, көшөлас ме вылө — нуа, он-кө вермы муннытө.

Пукөдіс ас вылас Костылінөс, кутыштіс кіјаснас лад-вейјас увтіыс, петіс туј вылө, кутіс кыскыны.

— Сөмын, — шуө, — кинад хріста раді ен лічыкы мен-сым голаөс. Пелпомјасө кутчыс.

Гөкыд Жілінлы, кокјасыс сьлөн вірөс-жө і музіс. Копыртчыштлас, лөсыджыка кутас, лептыштас, мед ескө Костыліныс вылынжык мыш вылас лоө, і кыскө сіјөс туј куза.

Татариньд, буракө, кывлөма Костыліныдлыс горөдөмсө. Кылө Жілін—кодкө бөрвывті локтө, асногыс чуксасө. Кустјасө чепөсјіс Жілін. Татарін кватітіс пішщальсө, лыјіс—ез інмы, чірөстіс аслыс ногөн і гөһитіс туј куза.

— Но, — шуө Жілін, — пропадітім, вокө! Тајө, пон-јыд, пыр-жө татараясөс чукөртас мјјанөс вөтөдны. Верст кујім-кө огө мунө, пропадітам. — А ачыс мөвпалө Костылін жылыс: „Чөртыс менө тојліс ташөм колодасө сөрыс бостны. Өтнам-кө ескө, важөн-һын муні“.

Костылін шуө:

— Өтнад мун, һинөм тен ме вөсна пропадајтны.

— Ог, ог мун: оз поз јортөс еновтны.

Сөвтөдiс бара пелпом вылас i воҗо мөдiс. Верстмында таҗ мунiсны. Отарө пыр вөр, i помыс сылөн оз тыдав. А руыс разавны-нин пондiс, i бытҗөкө кымөрҗас өкмыны кутiсны. Коҗувҗас оз-нин тыдавны. Җикөҗ ебөсыг усi Жiлiн.

Тул дорас паныд сурi клуҗ, iзҗөн гөгөрыс течөма. Сувтiс, леҗiс муө Костылынөс.

— Ваҗ,— шуө,— шоҗччышта, жуышта. Лепҗошкаҗас соҗыштам. Абу-нин, буракө, зев ылын.

Муртса-на нҗүдөчiс ва жуны, кылө — бөрвылын кокшыҗас. Бара вескыдвыв чепөсҗiсны кустҗасө, кыр бокө водiсны.

Кылөны — гөлөсҗас татаралөн; сувтiсны татараҗасыс бурещ сiҗө местаас, кысан наҗө туҗ вывсыс кеҗiсны. Горнитiсны, сесса уснитiсны, кыҗi понҗасөс усөдлөны. I кылөны — рiщка-ращкакылө мыҗкө кустҗасын, вескыда на вылө кущөмкө төдтөм пон воiс. Сувтiс, кутiс ергыныувтны.

Щөщ i татараҗас локтөны — тоҗө бокөвөҗҗас; кутiсны наҗөс, көрталiсны, пуксөдiсны вөвҗас вылө, нуөдiсны.

Мунiсны верст куҗим кымын, паныдасiс налы Абдулкөҗаиныс, сыкөд кык татарiн. Мыҗкө сорнитыштiсны татаракөд, ас вөвҗас выланыс наҗөс пуксөдiсны, бөр нуөдiсны аулө:

Абдул оз-нин серав, кыв нi җын накөд ез шулы.

Југдiҗас ваҗiсны аулө, пуксөдiсны улыч вылө. Котөрөн локтiсны челаҗ. Iзҗасөн, плетҗасөн кучкалөны, чiрзөны.

Кыщө чукөртчiсны татараҗас, щөщ i гөраувса старiк локтiс. Кутiсны сорнитны. Кылө Жiлiн, мыҗ на җылыс төлкуҗтөны, мыҗ накөд вөчны. Отиҗас шуөны: колө-пө ылөҗык гөраҗасө мөдөдны, а старiкыс шуө: „колө вiны“. Абдул вензө, шуө: „ме на вылө сөм сетi. Ме наҗөыс калым (дон) боста“. А старiкыс шуө: „нинөмтор теҗ наҗө оз мынтыны, сөмын локтор вөчасны. I грек рочҗастө вердны. Вiны—даҗ пом“.

Разддчсны. Локтис кѳаин Жілін дорѳ, кутис сылы шуавны:

— Ті пыдд-кѳ мен дон оз ыстыны, ме кык вежон мысті јона нѳјта, вѳа тѳјанѳс. А бара-кѳ мѳвпыштад пыш-јыны, ме тенѳ понјѳс моз вѳа. Гѳж пѳсмѳтѳ, бура гѳж.

Вајисны налы бумага, гѳжисны најѳ пѳсмѳјас. Кокјасаныс пысалисны колодкајас, нуѳдисны мечѳ сѳјѳ. Сени вѳлѳ вѳт кымын аршына жужда гу—і сетчѳ лѳзисны најѳс.

VI.

Олѳмныс налѳн зѳкѳз омѳлтчѳс. Колодкајас оз бост-лыны, дај вѳла вылѳ некущѳма ез лѳзлыны. Шыблалѳны налы сетчѳ пѳжавтѳм теста, кызі понјаслы, да кув-шінын ва лѳзлѳны. Гуын дука, улыс. Костылін зѳкѳз вѳсміс, пыктис, і тушаыс пондѳс јукавны, пыр ојзѳ мѳбѳ

узö. I Жілін уге сөлөмнас; аңгө — делаыс зуг. I оз төд, кызі татыс петны.

Пондыліс сіјө кодјысны, да мусө некытчө воштыны; аңгис көзаіныс, віны грөзітіс.

Лажінтчөмөн өтчыд вөлі пукалө Жілін гу пыдөсас, мөвпалө вөльнөј олөм жылыс, і гажтөм сылы. друг вескыда пірөс вылас уге лепјошка, мөд і черешнајас гылавны кутісны. Вірөдліс вывлаң, а сені фіна. Вірөдыштіс сы вылө, сералыштіс і пышјіс. Жілін і мөвпыштіс: „Оз-ө фіна отсав?“

Весаліс гуас торја места, перјіс сој да кутіс акаңјас вөчавны. Мортјасөс, вөвјасөс, понјасөс вөчаліс, мөвпалө: „кор локтас фіна, шыбыта сылы“.

Сөмын-тај мөд луннас фінаыд ез лок. Кылө Жілін, кызі вөвјас кутісны зымөдны, кодјаскө гөнтісны, чукөртчісны татараясыд мечет дорө,—вензөны, горзөны да рочјас жылыс казтылөны. I кылө старіклыс гөлөссө. Бура ез велав сорһінысө, но гөгөрвоіс, мыј рочјас матөз локтөмаөс, і полөны татараяс, мед ескө ауланыс оз пырны, і оз төдны, мыј вөчны пленнөјјаскөд.

Горһітыштісны і мунісны. друг кыліс—кышөдчө мыјкө вылын. Аңгө: фіна куткыртчөма, пірөспомјасыс жургыс вылын чурвірөны, копыртчіс, моністајасыс өшјөдчөмаөс, мөвкјалөны гу вестас. Гінјасыс сізі і југјалөны, быттө козувјас. Кыскіс сос пыщгыс кык лепјошка да шыбытіс сылы. Жілін бостіс і шуө:

— Мыј-нө сещөм дыр ен волы? А ме тен чачаяс вөчалі. На вот!—Өтікөн-өтікөн кутіс сылы шыблавны, а сіјө јурнас пыркөдө, оз і вірөд.

— Оз ков!—шуө. Чөволыштіс, пукалыштіс і шуө:—Іван,—тенө віны көсјөны.—Ачыс ас гола бердтіыс кінас петкөдлө.

— Kodі көсјө віны?

— Бағ, сылы старікјас щөктөны, а мем тенө жал. Жілін і шуө:

— Теныд-кө менө жал, куғ бед меным те вај.

Сіјө журнас пыркөдө — „оз поз“. Жілін кіјассө морөс
вылас пунктс і кевмысө сылы:

— Фіна, пөжалујста, финушка, вај.

— Оз поз, — шуө, — ақзасны, ставөн гортынөс. — І муніс.

Вот пукалө рытнас Жілін і мөвпалө: „мыј лоө?“ Пыр
вывлаң вірөдлывлө. Коқувјас тыдалөны, а төлыгыс ез-
на пет. Горөдіс мулла, гөгөр чөв усі. Пондыліс-нін
Жілін вугравны, мөвпалө: „полө нывкаыд“.

друг сылы јур вылас сој торпырігјас пондісны кіс-
сыны, вірөдліс вывлаң — гу мөдар дорас куз зіб помнас
мышсө. Зурасліс, зурасліс і пондіс увлаң леччыны, кыс-
сө гуө. Нымкод лоі Жілінлы, кватітіс і кыскіс, а зіб-
јыс јон зев. Тајө зібсө сіјө і возын ақзывліс көзаіныс
керка вылыс.

Вірөдліс вывлаң: вылын јенежын коқувјасыс зірдалө-
ны, і зік гу вестас, кызі каңлөн, фіналөн сінјасыс пемы-
дас југјалөны. Копыртчіс сіјө чужөмнас гу дорас і ваш-
көдө:

— Иван, Иван! — А ачыс кінас пыр өвтчө чужөм берд-
тыс „ен-пө јона шуміт“.

— Мыј? — шуө Жілін.

— Ставөн мунісны, гортын сөмын кыкөн.

Жілін і шуө:

— Но, Костылін, мунам, медбөрјаыс јешщө бостчы-
лам: ме теd отсала.

Костылін і кывзыны оз көсјы.

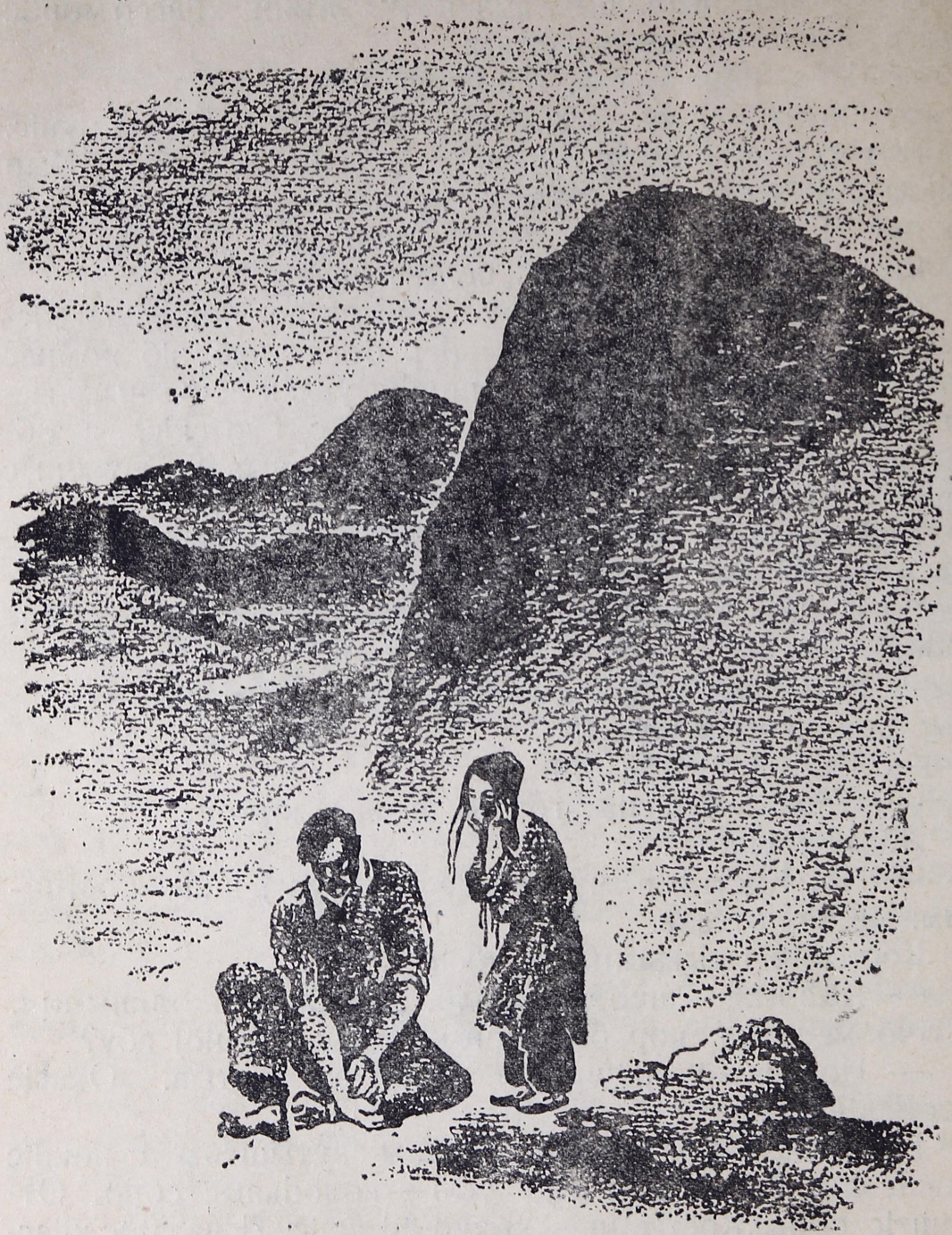
— Кыс-нін, — шуө, — тыдалө, мөм тас не петавны-нін.
Кытчө ме муна, кор бергөдчыны менам вынөј абу?

— Но, сіз-кө прөшщаж, — локөн ен казтыв. — Окасіс
Костылінкөд.

Кутчысіс зібјө, щөктіс фіналы кутыштны і пондіс
кавшасны. Гоз-мөдыс сіјө услі — колодкаыс сорө. От-
сыштіс сылы Костылін, — кызкө-өд кајіс. Фіна сіјөс кіјас-
нас мыјвынсыс кыскө дөрөмөдыс, ачыс сералө.

Бостіс Жілін зібсө і шуө:

— Ну бөр места вылас, а то казаласны, — нөјтасны

тенö.— Нуйс фина зібсö, а Жілін горув вескöдчіс. Леччіс гöра улö, бостіс јос із, пондіс колодкасыс томансö бертлавны. А томаныс јон, некызі оз жугав, сесса і чуктöднысö абу јемкö. Кылö — кодкö гöра вывсаңыс котöртö, кокңиа чеччалö. думайтö: „дерт, локтö фина“. Котөрөн воіс фина, бостіс із і шуö:

— Вајлы, ме.

Пуксіс пізöсјас вылас, пондіс бертлöдлыны. Сöмынтај кіјасыс вöснiöс, нөрјас кодöс, выныс сені нiнöм мында абу. Шыбытіс ізсö, пондіс бөрдны. Жілін бара бостчіс томан жуглыны, а фина пуксіс сы дiнö тетурітчöмөн, пельпомöдыс сіјöс кутö. Візöдліс Жілін і аззö— шујгавылын гöра сајын гөрд кыаөн öзтыштіс. Петö тöлыс. „Но,— мөвпалö сіјö,— тöлыс петтöзыс колö увтасiнтiыс вужны, вөрöзыс воштысны“. Чеччіс, шыбытіс ізсö. Көт колодкаа кокөн, а колö мунны.

— Прöшщай,— шуö,— финушка. Нем кута тенö помңитны.

Кутчысіс сы дiнö фина, кіјаснас малалö, корсысö, кытчö ескö лепјошкіјас сујны. Жілін бостіс лепјошкіјассö.

— Аттö,— шуö,— умңица. Коди бара тен метöг кутас акаңјастö вöчавны?— І шылöдыштіс сіјöс јурöдыс.

Кық-тај бөрдрас фина, кіјаснас тупкысіс і котөртіс гöра вывлаң, көза пі моз трiвкјалiгтыр. Сöмын пемыдас кылö, кызі көсаас моңистајасыс мыш вылас зöлакылöны.

Пернапасасіс Жілін, кiнас кутіс колодка томансö, медем оз зiлöдчы, і мöдіс туй куза, кыскö кокјассö, а ачыс пыр кыа вылö візöдлывлö, кысаң петö тöлысыс. Тујсö сіјö тöдіс. Вескыда-кö, верст көкјамыс кымын. Сöмын ескö тöлысыс петтöз вөр дорöзыс воны. Вужіс сіјö ју вомөн; гöра сајыс југдöмысла лоі жежыд.

Мöдöдчiс увтасiнтi, мунö, ачыс пыр візöдлывлö: тöлысыс оз-на тыдав. Кыа-ңиң југыджык лоі, і увтасiн öтар бокыс лоі пыр југыджык і југыджык. Вужöрыс кыссö гöра улö, пыр сетчö матыстчö.

Мунö Жілін, пыр вужöраiнтiыс кутсö. Сіјö термасö,

а төлыгыс нөшта терыбажыка петө; і вескыдвылын-нын пондисны југдыны гөра јывјас. Пондис матысмыны вөр дінө, гөрајас сајыс мыччыс төлыс,—јежыд, југыд, зік луна код лоі. Пујас вылын быд кор төдчө. Чөвлөн да југыд гөрајас вылын, бытто ставыс сен кулома. Сөмын кылыштө, кызі улын ју жургө.

Воіс вөр дорөз—некод-өд ез паныдас. Бөрјіс Жілін вөрын пемыджыкін, пуксіс шојччыны.

Шојччыштіс, лепјошка сојіс. Аззіс із, пондис бара колодкасө чуктөдны. Кіјассө зікөз дојдаліс, а чуктөдны ез вермы. Чеччіс, мөдөдчіс туј куза. Муніс верст мында, ебөссыс петіс—кокјасыс јонтөны. Восковтіс шаг дас кымын і сувтіс. „Немтор вөчны,—думајтө Жілін,—понда кыссыны, кытчөз ебөсөј сузас. А пукса-кө, і чеччыным ог вермы. Крепостөз ог во, а кор југдас, вөрас вода, лунја, а војнас бара понда мунны“.

Муніс војбыд. Сөмын паныдаслісны верзөма кык тарін, но Жілін ылысаң-на најөс кыліс і зебсіс пу сајө.

Төлыгыс-нын келдөдны кутіс, усі лысва, југдандор-нын, а Жілін вөр помөзыс ез во. „Но,—мөвпалө,—нөшта восков комын кымын муна, кежа вөрас і пукса“. Муніс комын восков і аззө—вөрыс помасө. Петіс вөрпомасанінас—міча југыд, кіпыдөс вылын моз сы возын степ да крепост, а шујгавылас, гөра улас, зев матын біјас өзјөны, кусанвыјынөс, шыныс волсасө, і біпур дорас сені јөзјас.

Буржыка візөдліс, аззө: ружјөјас југјалөны—казакјас, салдатјас.

Зев німкод лоі Жілінлы, чукөртіс медбөрја вынјассө і мөдөдчіс гөра горув. Ачыс мөвпалө: „јенмө віз, ташөм восса ерд вылад аззас-кө вөла татарін: көт і матын, а он удіт“.

Сөмын-на удітіс мөвпыштны—візөдө: шујга вылас мылк јылын сулалөны кујім татарін. Аззісны сіјөс, укөдчісны сы дорө. Жілінлөн сөлөмыс сізі быттокө і орі. Кіјаснас пондис шенасны, мыј вынсыс горзыны:

— Вокјас! мездөј! вокјас!

Кылісны ас јөзыс. Чепөсјісны верзөма казакјас, укөдчісны сылаңө—татарајаслы падвежөн.

Казакјасөз ылын, а татарајас матынөс. Но і Жілін чукөртіс медбөрја вынјасө, кінас колодкасө кутөмөн, котөртө казакјаслаң, а ачыс нінөм гөгөрвотөг пернапасө і горзө:

— Вокјас! вокјас! вокјас!

Казакјасыс дасвітөнөг кымын вөліны.

Повзисны татарајас—езжык-на суөдны і пондісны сувтавны. Котөрөн воіс Жілін казакјас дінө.

Кыщө бөстисны сіјөс казакјас і јуасөны: „коді сіјө, кущөм морт, кытыс?“ А Жілін ачыс ассө оз помнит, сөмын бөрдө да шуалө:

— Вокјас! Вокјас!

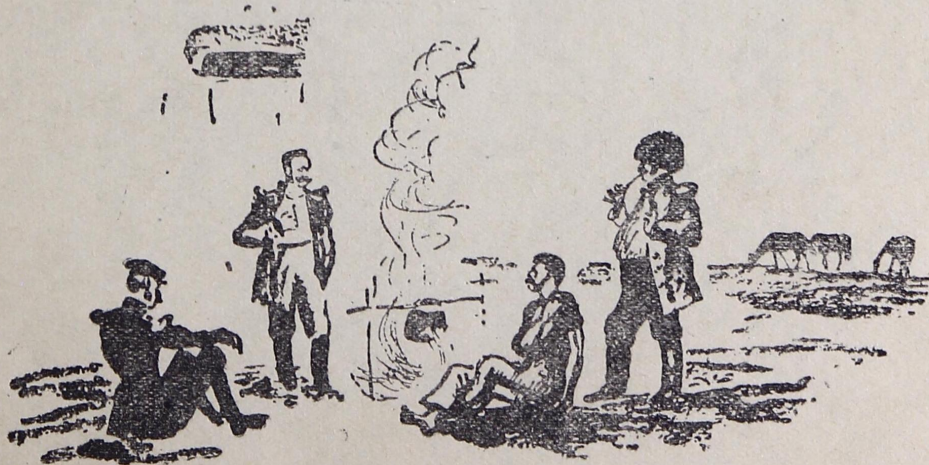
Котөрөн локтисны салдатјас, кыщө бөстисны Жілінөс—кодкө һаң сетө, кодкө рок, кодкө вина, кодкө шыһелһас вевтө, кодкө коксыс колодкајасө жуглө.

Төдісны сіјөс офицерјас, крепостө нуөдісны. Нимкодлоі салдатјаслы, јортјасыс чукөртчисны Жілін ордө.

Вісталіс Жілін, кызі-мыј вөлі делөыс і шуө:

— Со і гортө ветлі, гөтрасі! Тыдалө, мем сің-һин сіөма.

І колччис служитны Кавказын. А Костылінөс сөмын төлыс мысті вештисны вт сурс калым вылө. Муртса ловјаөн вајөдісны сіјөс.

КАВКАЗСКИЙ ПЛЕННИК
Для младшего и среднего возраста
На коми-зырянском языке.

*
Редактор П. Доронин
Технический редактор М. Шестаков
Переводчик Г. Федоров

*
Книга сдана в набор 26-IV-36 г.
Подписано к печати 14-XI-36 г.

*
Издание № 44.
Уполномоченный Облшта № 758.
Заказ титл. № 1352.

*
Формат бумаги 62×94 1/8
Авторских листов 1,5
Печатных листов 5.
Тираж 3500 экз.

*
Отпечатано в титл. Коми УМП
г. Сыктывкар, Первомайская,
Дом печати.

донус 75 ур.